

FENG JOU-LAN

MAO CE-TUNGŮV SPIS O PRAXI A ČÍNSKÁ FILOSOFIE

Úvodní poznámka

Feng Jou-lan je vedoucím katedry dějin staré čínské filosofie na filosofické fakultě Pekingské university. Je jedním z nejvýznamnějších znalců čínské filosofie a z jeho četných prací jsou nejdůležitější dvousvazkové *Dějiny čínské filosofie*, které vyšly v anglickém překladu. Český byl zatím uveřejněn jen jeho článek *Některé otázky bádání o Konfuciovi* ve Filosofickém časopise 1957, 6, str. 949—955.

T. P.

V roce 1950, plném událostí, bylo znovu uveřejněno filosofické pojednávání předsedy Mao Ce-tunga *O praxi*, napsané v roce 1937. Článek ve vedoucím čínském teoretickém časopisu Süe-si (Studium) je výstižně charakterisoval: „O praxi“ vědecky shrnuje dlouholeté praktické zkušenosti revoluce čínského lidu pod vedením čínského proletariátu a jeho politické strany — Komunistické strany Číny. Tese předsedy Mao Ce-tunga jsou výsledkem shrnutí, uspořádání a syntesy poznatků získaných z mimořádně bohatých revolučních zkušeností. Jeho tese obstály čestně v časové zkoušce revoluční praxí a dokázaly, že jsou vědeckou marxistickou pravdou.“

Pravda rovněž komentovala ve svém úvodníku: „Ve svém díle podává soudruh Mao Ce-tung stručný a jasný přehled materialistické teorie poznání, to jest nauky o odrazu. Rozvíjí základní principy marxismu-leninismu, týkající se teorie poznání dialektického materialismu, úlohu praxe v procesu poznání a význam teorie v současném revolučním boji. Dílo je charakterisováno spojením konkrétnosti s živostí své pronikavé analýsy a vytýčením složitých filosofických problémů z marxistického hlediska.“

Dále „soudruh Mao Ce-tung hluboce vysvětluje a rozvíjí slavný Engelsův a Leninův princip o absolutní a relativní pravdě“.

To jsou nepochybně veliké zásluhy Mao Ce-tungova spisu *O praxi*. V tomto článku se chce zabývat jinou stránkou jeho díla. Založen na principech teorie poznání dialektického materialismu, podává spis *O praxi* zároveň vědecké řešení důležitého tradičního problému čínské filosofie, problému vztahu mezi poznáním a jednáním. Konečné řešení tohoto problému je v teorii jednoty poznání a jednání, rozvinuté v závěrečné části spisu.

Spis vytyčuje čtyři zvláštní rysy charakterisující teorii poznání dialektického materialismu; zdůrazňuje závislost teorie na praxi, neboť praxe je základem teorie.

Ukazuje, že poznání získané v praxi, jí dále slouží, že otázku správnosti poznání nebo teorie nelze řešit podle subjektivních pocitů, ale podle objektivních výsledků, získaných společenskou praxí; ukazuje, jak si praxe a poznání navzájem pomáhají vpřed, tvoříce cyklický kruh, a jak se při každém cyklu obsah praxe a poznání dostává na vyšší stupeň.

V historii čínské filosofie začali systematicky zkoumat vztah mezi poznáním a jednáním moralisté¹ v době dynastie Sung (960—1279), ačkoliv i dřívější filosofové si byli rovněž vědomi tohoto problému a příležitostně o něm vyjadřovali své názory. Prozkoumáme-li je z hlediska uvedených čtyř charakteristik teorie poznání, vytýčených předsedou Mao Ce-tungem, ukazují tyto názory jasně, kde stáli jejich zastánci a ke kterým táborům patřili.

Především musíme spravedlivě zhodnotit názory Konfuciovy. Názory o tom nejsou jednotné, ale všeobecně se uznává, že Konfucius kladl značný důraz na jednání. Řekl: „Mohu-li při jednání ušetřit námahu, použiji ji ke studiu.“ Zdá se proto, že Konfucius rozdělával své snahy na prvotné a druhotné. Posoudíme-li jej však podle uvedených čtyř principů, je Konfucius rozhodně idealistou v teorii poznání i v jiných filosofických oborech.

Jak ukazuje uvedený citát, Konfucius se zřejmě domníval, že jednání a studium jsou na sobě nezávislé. První věta *Hovorů*² zní takto: „Je velkým potěšením stále studovat a stále zkoumat to, co je naučeno.“ Co tedy Konfucius studoval? Podle svého vlastního názoru „sděluje, ale netvoří“.³ Spoléhal se na staré tradice a miloval je. „Mé znalosti nejsou vrozené,“ zní jeden jeho výrok a při jiné příležitosti řekl: „Miluji a snažím se s porozuměním studovat staré tradice.“ Z těchto zmínek a z toho, co je nám známo o jeho životě, vidíme, že Konfucius nejvíce zajímal básnictví, dějiny, obřady, hudba, politické a sociální instituce a zvyky zděděné ze starých dob. Kladl veliký důraz na zděděné poznatky a předával je dále, vyvozuje z nich úsudky a závěry. Měl proto radost ze svého žáka Jen Chueje, který „slyše jednu věc, mohl z ní usoudit na deset téhož druhu“. Jsme proto oprávněni soudit, že Konfucius nekladal veliký důraz na praxi, nejdůležitější součást poznání.

Konfucius tedy považoval znalost starých tradic za pravdu a zdálo se mu zcela nepotřebné zkoušet je a ověřovat ve společenské praxi. Poněvadž necítil potřebu ověřování, nikdy u něho nevznikla otázka poznání a praxe, pomáhající si vzájemně vpřed.

Konfucius se však naprosto shodoval s jedním bodem uvedeného kriteriia v tom, že věřil, že poznání pomáhá jednání v oblasti morální činnosti. Snad v tomto bodě je možno se domnívat, že Konfucius přikládal důležitost „jednání“.

Podle Mo Tiho (asi 479—381 př. n. l.), nejvýznačnějšího Konfuciova odpůrce, existují tři hlediska řeči, vyjadřující poznání. První má základ v historii starých moudrých vládců, druhé má zdroj v současné praxi toho, co lidé slyší a vidí, a třetí má uplatnění v politice a zákonech pro prosté lidi nebo celý národ. Zdá se, že tato tři hlediska — základ, zdroj a uplatnění — přibližně odpovídají uvedeným čtyřem bodům. První a druhé hledisko odpovídá znalostem, získaným od jiných, a vlastnímu

¹ Moralisté byli filosofickou školou, rozvíjející po 11. století Konfuciovy názory a jsou obvykle známi pod názvem neokonfuciánci.

² *Hovory (Lun-jü)* je nejdůležitější spis, který čínská tradice připisuje Konfuciovi, je však nepochybně zápisem jeho rozhovorů se žáky. Český překlad akademika J. Průška vyšel po prvé 1940 a bude znovu vydán v roce 1958.

³ Konfucius o sobě tvrdí, že nechtěl napsat nic nového, ale jen vysvětloval staré knihy a tradice.

poznání, je to tedy nepřímé a přímé poznání. Mo Ti tedy kladl patřičný důraz na zkušenost jako zdroj poznání. Třetí hledisko odpovídá společenské praxi, budou si přirozeně praxe a poznání pomáhat vpřed. Nadto ještě Mo Ti a jeho stoupenci stále kladli důraz na úlohu poznání ve službě praxe.

Podle Konfuciova a Mo Tiho názoru na teorii poznání je možno vidět, že už od počátků čínské filosofie existovaly dvě školy, idealistická a materialistická. To je přirozené, protože již v této době existovala třída vykořisťovatelů a vykořisťovaných.

Idealistická filosofie dosáhla v čínské filosofii vrcholu v taoistické škole.⁴ Taoističtí filosofové se domnívali, že pravdu nelze získat z počitků (emocionálního poznání) a racionálního poznání, nýbrž, že pravda může být získána jen z „pravého poznání“, které je za hranicemi racionálního a emocionálního poznání. Tato pravda je ovšem bez vztahu k praxi.

Materialistickou teorii poznání rozvinuli do jisté míry právníci. Chan Fej-c',⁵ zakladatel školy právníků („fa-tia“), řekl: „Utvořit soud bez ověření je nemoudré a spolehnout se na takový náhodný úsudek, znamená zavést sebe sama na scesti.“ Právnícká škola představovala názory vzrůstající se statkářské třídy a protože byla tehdy novou silou, klonila se k materialistickému názoru.

Wang Čchung,⁶ filosof z doby dynastie Chan (206 př. n. l.—220 n. l.), rozvíjel dále materialistické tradice. „Jednání lze rozumět jen podle jeho výsledků,“ tvrdil Wang Čchung, „a teorie nemůže být konečná bez podpory důkazem“. Zatím co toto tvrzení odpovídalo prvnímu a druhému hledisku Mo Tiho na poznání, Wang Čchung postoupil nepochybně o krok vpřed. Mo Tiho zdroj „v současné praxi toho, co lidé vidí a slyší“, bylo omezeno na smyslové poznání. Wang Čchung napsal, že „otázka pravdivosti a nepravdivosti by neměla být zjišťována jen uchem a okem, ale též rozumem“. Mo Tiho argument připisuje tento zdroj materiálním podmínkám, aniž by vzal v úvahu rozum. To, co slyšíme a vidíme, může být materiální a do jisté míry platné, ale ještě to nemusí být pravdivé. Podle Wang Čchungova názoru existuje kromě smyslového též racionální poznání, stojící na vyšší úrovni.

Moralisté v době dynastie Sung prováděli ještě systematictější zkoumání, která lze rozdělit do čtyř hlavních skupin.

První skupina zkoumání se zabývá postupem poznání a jednání: zda poznání předchází jednání nebo naopak, jednání poznání nebo zda se střídavě předcházejí a následují. Druhá skupina se zabývá relativním stupněm jejich nesnadnosti: je snadné poznat, ale obtížné jednat nebo je obtížné poznat, ale snadné jednat nebo konečně je obojí nesnadné? Třetí skupina se dotýká vztahu obou: je poznání a jednání totožné nebo od sebe oddělitelné nebo se vzájemně doplňují? Čtvrtá skupina se dotýká stupně jejich důležitosti: je poznání důležitější než jednání nebo jednání důležitější než poznání nebo jsou obě stejně důležitá?

Tyto čtyři skupiny zahrnují tedy čtvero zkoumání problému a každá skupina poskytuje tři možné názory. Tím je dáno dvanáct názorů, z nichž každý měl v minulosti své obháje. Z toho je tedy vidět, že tato otázka je v historii čínské filosofie problémem prvořadě důležitosti.

Moralisté za dynastie Sung rozvinuli teorii poznání starých konfuciánců a po-

⁴ Taoistická škola odvozuje svůj původ od známého filosofa Lao-c', který měl žít asi v 6.—5. st. př. n. l. Jeden proud taoismu zůstal i později filosofií, jiný se stal základem populárního lidového náboženství.

⁵ Chan-Fej-c' (280—233 př. n. l.), je hlavním představitelem filosofické školy právníků („fa-tia“). Tato škola měla v sobě určité materialistické prvky, ale poměrně brzy zanikla.

⁶ Wang Čchung (27—97 n. l.) byl nejvýznačnějším materialistou staré Číny.

važovali díla *Velké učení (Ta-süe)* a *Pravý střed (Čung-jung)*⁷ za dvě nejdůležitější díla klasické literatury. První kapitola *Velkého učení* začíná diskusí o nabytí poznatků a o konfliktu s materiálními podmínkami „č'č“ a „kche wu“.⁸ Výraz „kche wu“ byl interpretován různými způsoby, ale obvykle se chápe jako lidské úsilí o objevení podstaty věci. V *Pravém středu* se objevuje podrobnější diskuse poukazem na široké studium, obezřelé zkoumání, pečlivé myšlení, jasné rozlišování a konečně na vážné jednání. Ještě jasnější je výrok Čeng Iho:⁹ „Poznání musí přijít nejdříve, stejně jako cesta musí být osvětlena dříve, než po ní můžeme jít.“

O problému, zda poznání je nesnadnější než jednání nebo naopak, říká Čeng I: „Není možné, aby někdo úspěšně jednal, aniž by měl před tím pevné poznání. Jednat je ovšem obtížné, ale poznávat není také nijak snadné.“ „Staří myslitelé se domnívali, že není obtížné poznat,“ opakoval znovu, „ale já to nepovažuji za snadné. Předpokládejme na příklad, že někdo zamýšlí cestovat do hlavního města; musí vědět předem, odkud vyrazit a kterou cestou a jen tak si může být jist, že dosáhne svého cíle. Jinak i při rozhodnutí k odchodu mohl by se pohnout byť jen o krok správným směrem?“

Vzhledem k patřičné důležitosti poznání a jednání říká Čeng I: „Je nemožné poznat a nebýt schopen jednat. Dojde-li k tomu, je tomu tak jen proto, že poznání je nedokonalé.“ Podle Čeng Iho je tedy poznání důležité a jednání nedůležité. Poznání umožňuje jednat, ale bez poznání musí v praxi dojít k neúspěchu.

Ču Si¹⁰ značně rozvedl Čeng Iho názory: „Poznání a jednání se obvykle vzájemně doplňují,“ napsal Ču Si. „Má-li někdo oči, aby mu ukazovaly směr, nemůže ještě jít bez nohou a jde-li, nemá přece bez očí smysl pro směr. Poznání předchází jednání, ale jednání je důležitější než poznání. Poznává-li někdo a přece se v jednání opožďuje, znamená to, že nepoznává dostatečně. Teprve když získá vlastní zkušenost v jednání, může být jeho poznání obohaceno a odlišovat se od předchozího poznání.“ Dále „posuzujeme-li obvyklý jednotlivý případ, je malá pochybnost o tom, že poznání předchází jednání. Měříme-li naopak hloubku poznání a velikost jednání, shledáme, že je nemožné dosáhnout velkého, dokud nebylo dosaženo malé“.

Tím chtěl Ču Si asi říci, že částečné poznání umožňuje dosáhnout částečného úspěchu v jednání, že lidské poznání se prohlubuje úspěchy v praxi a s prohlubováním roste kvalitativně jednání. Proto předpokládá přednost poznání před jednáním a zároveň vzájemný postup poznání a jednání kupředu.

Ačkoliv Ču Si značně zdokonalil názory svého předchůdce Čeng Iho, souhlasil s ním, že poznání a jednání je omezeno. „Poznání a jednání má být vyrovnáno,“ psal Ču Si. „Poznáváme-li úplněji, můžeme jednat úspěšněji; jednáme-li úspěšněji, můžeme poznávat úplněji. Nic z obojího nemá být zanedbáno. Je tomu tak stejně, jde-li člověk jednou nohou za druhou a dosahuje svého cíle krok za krokem. Opožďuje-li se stále jedna noha, není možno dostat se o krok vpřed. Proto je nutno dříve znát, než je možno jednat.“ Ačkoliv se domníval, že se nesmí zanedbat ani poznání, ani jednání, zdá se, že byl nakloněn tomu, aby je odděloval.

⁷ *Velké učení (Ta-süe)* a *Pravý střed (Čung-jung)* jsou knihy napsané přímými Konfuciovými žáky, které se později staly součástí konfuciánského kánonu.

⁸ Tyto dva výrazy interpretuje filosof Ču Si jako „prozkoumání věci a rozšíření poznání“.

⁹ Čeng I. (1032—1085), jeden z významných vůdců moralistické školy, jehož učení obsahovalo materialistické prvky.

¹⁰ Ču Si (1130—1200) byl nejvýznamnějším filosofem moralistické (neokonfuciánské) školy.

Wang Jang-ming,¹¹ velký filosof doby Ming,¹² se na druhé straně v otázce jednoty poznání a jednání domníval, že poznání je začátek jednání a že jednání je dovršením poznání. Přesnost v jednání přináší poznání a poznání oplodněné jistotou a vážností povede k jednání. Poznáním míní Wang Jang-ming především intuici nebo svědomí, morální smysl rozlišující dobro a zlo.

Zdá se že taková definice těchto termínů označuje jednání jako realizaci intuice a že ztotožoval poznání s jednáním. Je-li však tento názor aplikován na poznání a jednání všeobecně, pak jsou jejich vzájemné charakteristiky zatemněny a obojí získá rovnocenný význam: poznání je začátek jednání a jednání je pokračováním poznání.

Wang Čuan-šan¹³ to takto kriticky komentuje: „Poznání a jednání si vzájemně slouží. Každé má svou funkci a účinek, které umožňuje jejich vzájemnou službu a jejich vzájemné působení ukazuje jejich nezávislost. Nelze mluvit o vzájemné službě u jedné věci; jen dvě nezávislé věci mohou najít společný základ a vzájemně si sloužit.“ Tak argumentoval Wang Čuan-šan při své obhajobě vzájemné služby jednání a poznání.

Wang Čuan-šan má pravděpodobně ze všech čínských filosofů nejlépe opodstatněné názory na vztah mezi poznáním a jednáním. „Není nutně obtížné poznat, ale jistě je obtížné jednat. To, co je při jednání obtížné, přijde nejprve a to, co přijde nejprve, musí být obtížné. Snadná věc přijde později a co přijde později, je zisk.“ Dále „poznání závisí na jednání, aby mohlo být prospěšné, ale jednání nezávisí na poznání, aby bylo účinné. Jednání může končit v poznání, ale poznání nekončí v jednání. Jednání zahrnuje poznání, ale poznání nezahrnuje jednání. . . . učelec nikdy nedokáže poznat bez jednání“. Podle Wang Čuan-šana jednání předchází poznání, jednání je nesnadnější než poznání, slouží si vzájemně, ale jednání je důležitější než poznání.

Tolik o různých názorech na tyto problémy od doby dynastií Sung a Ming. Čeng I a po něm Wang Jang-ming pokračovali v idealistické tradici konfuciánství. Zatím co Wang Čuan-šan, který se sám prohlašoval za konfuciánce, se z hlediska své teorie poznání přece jen stal dědicem materialistické tradice, odráží však všechny tyto názory přece jen feudální období čínských společenských dějin.

Když se čínský feudalismus blížil svému konci, vytvořil Sunjatsen vlastní teorii o tomto problému. Sunjatsen měl buržoasní výchovu a byl produktem buržoasního společenského prostředí. Jeho myšlení nebylo již omezeno feudálními zábranami a to mu umožnilo dosáhnout lepší porozumění společenského vývoje a zaujmout širší názor na společnost. Odtud plyne jeho poměrně nové chápání problém poznání a jednání. Jeho názor, že jednání předchází poznání, je nepochybně velkým krokem vpřed od Wang Čuan-šana a je vybudován na základě společenského vývoje. Wang Čuan-šan se pokoušel dokázat stejnou tezi na základě své víry ve staré rčení „je snadné znát, ale obtížné jednat“, směr jeho myšlení však ještě nebyl zcela jasný. Snad zamýšlel dát přednost praxi pro její nesnadnost.

Sunjatsen cituje vědecké a technické příklady na podporu svého argumentu, že poznání je obtížné a jednání snadné. To je velká odchylka od dřívějších filosofů,

¹¹ Wang Jang-ming (1472—1528, jinak též Wang Šou-žen), jeden z posledních významných filosofů moralistické školy, jehož učení mělo veliký vliv v Japonsku.

¹² Doba Ming 1368—1644.

¹³ Wang Čuan-šan (1611—1692, jinak též Wang Fuč') byl vynikající myslitel, který odmítl sloužit mandžuské dynastii Čching (1644—1911). Byl vynikajícím filosofickým materialistou.

kteří se omezují jen na oblast morálních jednání a ukazuje to na základní rozdíl mezi feudálním a buržoasním filosofem.

Sunjatsen však zůstává buržoasním myslitelem až do konce. Tvrdí, že jednání předchází poznání, ale že poznání je důležitější, protože je obtížnější. Ve své teorii však přisuzuje poznání přílišný význam, přeceňuje iniciativní menšinu a směřuje k podcenění velké většiny lidu, kterou považuje za nevědomou a nevědomešlou a která musí proto slepě následovat iniciativní a uvědomělou menšinu. Jeho přecenění poznání je způsobeno zčásti jeho postavením jako odpovědného vůdce revolučních buržoasních intelektuálů a zčásti jeho neschopností — přes jeho upřímnost — odhalit správné revoluční principy a zákony. Proto se mu nepodařilo dosáhnout správného rozřešení problémů čínské revoluce a tradičního filosofického problému vztahu mezi poznáním a jednáním.

Spis předsedy Mao Ce-tunga *O praxi* se zabývá stejným problémem. Řeší a spojuje principy marxismu-leninismu s čínskou revoluční praxí. Dokonale rozumí revolučním problémům Číny a pomocí revoluční praxe také dokonale chápe vztah mezi poznáním a praxí. Takto řeší velký historický problém čínské revoluce. *Teorie* Sunjatsena a *O praxi* předsedy Mao Ce-tunga představují dvě po sobě jdoucí období čínských dějin, ačkoliv jsou odděleny jen krátkou dobou dvaceti let. První představuje období staré buržoasně-demokratické revoluce a buržoasní filosofie, druhé pak období revoluce nové demokracie a proletářské filosofie.

Prozkoumejme znovu různé názory o tomto problému, zastávané dřívějšími filosofy. Protože většina těchto starých učenců žila jen v oblasti výrobních vztahů, daleko od výrobního procesu, nikdy nepoznali ze zkušenosti prudký boj související s praxí, a proto jejich poznání a praxe nebyla získána v bouřlivém boji. Podle nich se poznání a praxe buď předcházely nebo následovaly, byly snadnější nebo obtížnější, více nebo méně důležité a mohly být spojeny nebo odděleny. To vše ukazuje, že jim scházelo správné pochopení vztahu mezi poznáním a praxí.

Jejich zkoumání byla akademická a nereálná a jejich závěry úplně nebo zčásti nesprávné prostě proto, že jejich předpoklady byly nutně metafysické. To znamená, že jejich způsob vytýčení problémů byl nesprávný. Jejich předpoklady byly postaveny na metafysickém základě a uvažovali o poznání a praxi izolovaně, domnívajíce se, že jsou odděleny a že stojí proti sobě nebo že se mají za takové pokládat. Nesprávné předpoklady nemohou nikdy vést ke správným závěrům. V tomto článku jsem uvedl jen několik a to hodnotnějších názorů.

Ve spise *O praxi* je položen potřebný důraz na závislost poznání na praxi. Z toho plyne jednota poznání a praxe podepřená podmínkou, že praxe je základnou poznání. Poznání dále poskytuje praxi, jak je v pojednání uvedeno, „praxi, poznání, znovu praxi a znovu poznání ve formě nekonečné ve svém cyklickém opakování“.¹⁴ Z tohoto hlediska je názor o jejich vzájemné závislosti poměrně oprávněný. Není důvodu přisuzovat v tomto procesu cyklického opakování přednost ať už poznání nebo praxi a názor, že poznání a praxe se vzájemně předcházejí a následují, je proto poměrně správný.

Pokud se týká podstaty a zdroje poznání, přichází přirozeně nejdříve praxe a pak poznání. Ve vzájemném vztahu mezi poznáním a praxí je nepochybně praxe základnější, a proto nejdůležitější. Avšak v procesu cyklického opakování od jednoho k druhému jsou obě stejně důležité. „V současné epoše společenského vývoje vložily

¹⁴ Mao Ce-tung, *Vybrané spisy I*, Praha 1953, 413.

dějiny odpovědnost za správné poznání a přetvoření světa na bedra proletariátu a jeho strany.¹⁵

Poznání světa a tomu odpovídající jeho přetvoření je ovšem stejně důležité, stejně jako poznání a praxe ve filosofii.

Z řečeného lze vidět, že staří čínští filosofové zastávali nedokonalé názory na problém poznání a praxe. Každá škola viděla jen jedno hledisko procesu poznání a praxe. Nicméně v dějinách čínské filosofie existovala materialistická tradice v teorii poznání. Studie *O praxi* řeší problém vztahu mezi poznáním a praxí s úplně nového hlediska a novou metodou a znamená proto další rozvoj dialektického materialismu. Zároveň bohatě rozvíjí a povznáší na nový stupeň vývoje materialistickou tradici teorie poznání čínské filosofie úspěšným rozřešením problému, který poutal pozornost tolika skvělých myslitelů po mnoho století. Rozřešila problém čínské filosofie o vztahu mezi poznáním a jednáním.

Uverejnené v časopise People's China 1951, zv. IV, č. 10. Preložil a poznámky napísal T. Pokora.

---

¹⁵ Tamtéž, 412.